

bisa
perspective .brussels
brussels instituut voor statistiek en analyse

CONJUNCTUUR- BAROMETER VAN HET BRUSSELS GEWEST

Nr 34 - speciale Covid-19-editie - Herfst 2020

HALFJAARLIJKS

PRODUCTIETEAM

Auteurs

Charlotte DEWATRIPONT, Virginie MAGHE, Tine MERLEVEDE en Pierre-François MICHIELS

Wetenschappelijk comité

Dries CUYVERS, Aynnah GANGJI en Mattéo GODIN

Wetenschappelijke coördinatie van het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

Astrid ROMAIN

COVER

Concerto - Communication Agency

Foto's: © Batin BALTALILAR

LAY-OUT

IPM

VERTALING

Vertaald van het Frans naar het Nederlands door Production SA

Herlezing: Dries CUYVERS, Tine MERLEVEDE en Toon VERMEIR

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Astrid ROMAIN, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

VOOR MEER INFORMATIE

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

bisa@perspective.brussels - www.bisa.brussels

Wettelijk depot: IRIS Uitgaven - D/2020/6374/296

© Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

Reproductie toegestaan mits bronvermelding

CONJUNCTUUR- BAROMETER VAN HET BRUSSELS GEWEST

Nr 34 - speciale Covid-19-editie - Herfst 2020

HALFJAARLIJKS

bisa

perspective.brussels

brussels instituut voor statistiek en analyse

INHOUDSOPGAVE

DE BELANGRIJKSTE CONJUNCTUURKENMERKEN	5
1. DE COVID-19-CRISIS: ENKELE CONTEXTUELE ELEMENTEN	6
1.1 Enkele belangrijke data	6
1.2 Eerste helft 2020: wereldeconomie in vrije val door verspreiding Covid-19	8
1.3 Tweede helft 2020 start met een bescheiden herstel van de economische activiteit	9
1.4 Wat brengt de toekomst?	10
2. BRUSSELSE CONJUNCTUUR	13
2.1 Hoe treft de Covid-19-crisis de Brusselse economie?	13
2.2 Sectorale focus	19
2.3 Wat is de impact van de Covid-19-crisis op de Brusselse arbeidsmarkt?	23
GLOSSARIUM	27
REFERENTIES	29
LIJST VAN TABELLEN	30
LIJST VAN GRAFIEKEN	30

De grafieken, tabellen en commentaren werden opgemaakt op basis van de informatie die beschikbaar was op **28 oktober 2020**, tenzij anders vermeld.

DE BELANGRIJKSTE CONJUNCTUURKENMERKEN

De Covid-19-epidemie en de wereldwijde maatregelen om deze in te dammen, zijn nefast voor de economische activiteit wereldwijd.

Het hoogtepunt van de Covid-19-crisis werd wellicht bereikt in het tweede kwartaal van 2020 na de totale lockdown in een groot aantal landen, met een sterke krimp van het wereldwijde bbp. De omvang van de economische schok verschilde echter van land tot land en hing onder meer af van de sectorale structuur en de begrotingsmarges voor steun aan huishoudens en bedrijven. **België is geen uitzondering op deze ernstige recessie: het bbp is in het tweede kwartaal van dit jaar met 13,9 % gekrompen** ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2019. **De Belgische werkgelegenheid** is daarentegen in de eerste helft van dit jaar **relatief gespaard gebleven**.

De geleidelijke opheffing van de lockdownmaatregelen in de meeste landen heeft geleid tot een gedeeltelijk herstel van de wereldwijde economische activiteit. Dit herstel is echter slechts partieel, zowel wereldwijd als in België, vanwege de epidemie en de vele maatregelen die nog steeds van kracht zijn om deze tegen te gaan, en vanwege de hoge mate van onzekerheid, die het vertrouwen van huishoudens en bedrijven aanzienlijk ondermijnt. Sinds het einde van de zomer vormt de toename van de besmettingen een bedreiging voor dit fragiele herstel van de economische activiteit. De toekomst blijft zeer onzeker en hangt onder meer af van de ontwikkeling van de epidemie, de doeltreffendheid van de maatregelen ter bestrijding van het virus en ter ondersteuning van de economie, en de distributie van een veilig en doeltreffend vaccin.

De Brusselse economie blijft niet gespaard van de crisis. De lockdown in maart 2020 heeft geleid tot een aanzienlijke daling van de consumptie en de economische activiteit. **De Brusselse bedrijven hebben een zeer moeilijk tweede kwartaal achter de rug** en worden geconfronteerd met een aanzienlijke daling van hun omzet en hun investeringen. **De opheffing van de lockdown maakte vervolgens een geleidelijke hervatting van de economische activiteit mogelijk** van mei tot augustus. **Dat economische herstel was echter slechts gedeeltelijk** en stopt al vanaf september. De oorzaak hiervan is **een vraag die amper herstelt** als gevolg van een ondermijnd consumentenvertrouwen. Deze zwakke vraag weegt zwaar op het ondernemersvertrouwen en hun activiteitenvooruitzichten, die ver onder het niveau van voor de crisis blijven. **De tweede golf van de pandemie aan het eind van de zomer vindt dan ook plaats in een reeds uiterst**

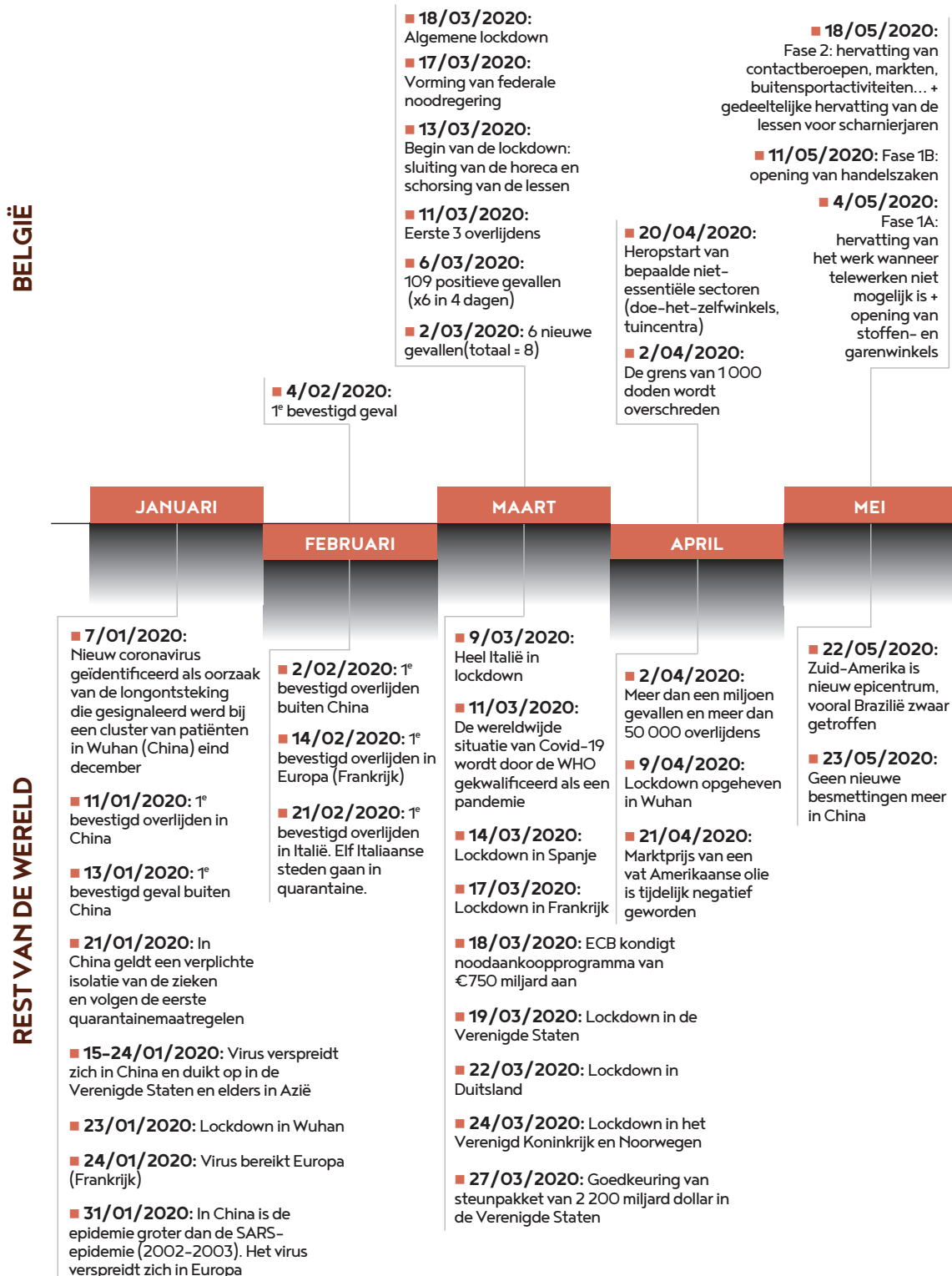
kwetsbare economische context. De invoering van nieuwe beperkingen om deze opstoot te bestrijden **doet verwachten dat de economische activiteit in het laatste kwartaal van het jaar opnieuw zal afnemen.** Het risico op een faillissement blijft hoog voor de bedrijven en de financiële situatie van de huishoudens wordt nog steeds bedreigd. Tot nu toe hebben de maatregelen van de federale en gewestelijke overheden de schok van de crisis gedeeltelijk opgevangen. De duur van deze steunmaatregelen is een bron van extra onzekerheid en de mogelijke opheffing ervan voorspelt grote veranderingen in de Brusselse economie.

De vertraging van het economische herstel die in september en oktober werd waargenomen, **heeft de meeste sectoren getroffen, zij het in verschillende mate.** De verwachte nieuwe daling van de activiteit in het vierde kwartaal van 2020 als gevolg van de tweede golf zou ook een andere impact hebben afhankelijk van naargelang de sector. **Bepaalde sectoren, zoals de horeca en de evenementensector, die zwaar getroffen zijn en geen echte verbetering hebben gezien sinds het uitbreken van de crisis, bevinden zich in het najaar in een zeer verzwakte positie. Andere sectoren, met name de non-fooddetailhandel, hebben zich na de sterke daling van de activiteit in het voorjaar kunnen herstellen, maar lopen opnieuw een groot risico op een terugval door de nieuwe beperkingen** als gevolg van de tweede golf van de pandemie. Tot slot zullen **bepaalde dienstverlenende activiteiten** (zoals human resources en de financiële en verzekeringssector), die tijdens de eerste lockdown weinig te lijden hebben gehad, **wellicht relatief gespaard blijven en dus de negatieve gevolgen helpen beperken van de tweede, gedeeltelijke, lockdown in het najaar.**

De verspreiding van de economische schok op de arbeidsmarkt is tot nu toe opgevangen door de overheidsmaatregelen om de werkgelegenheid te behouden. Tot augustus waren de eerste gevolgen van de Covid-19-crisis op de arbeidsmarkt eerder merkbaar aan **een aanzienlijk beroep op tijdelijke werkloosheid en het overbruggingsrecht**, en een **daling van het arbeidsvolume en van het uitzendwerk** dan aan een negatieve evolutie van het aantal banen en aan administratieve werkloosheid bij de Brusselaars. **Vanaf augustus is de werkloosheid in Brussel opnieuw beginnen stijgen.** In oktober 2020 waren er 2 426 werklozen meer in Brussel dan in oktober 2019, een stijging van 2,7 %. Voor het volledige jaar 2020 wordt verwacht dat de impact van de Covid-19-crisis op de Brusselse arbeidsmarkt zeer gematigd zal blijven. Dit zal in 2021 waarschijnlijk niet het geval zijn.

1. DE COVID-19-CRISIS: ENKELE CONTEXTUELE ELEMENTEN

1.1 ENKELE BELANGRIJKE DATA

1.2 EERSTE HELFT 2020: WERELDECONOMIE IN VRIJE VAL DOOR VERSPREIDING COVID-19

Covid-19 besmet de wereldeconomie

In december 2019 raken in de Chinese miljoenenstad Wuhan de eerste mensen besmet met Covid-19. Tijdens de daaropvolgende maanden verspreidt het virus zich wereldwijd en maakt in minder dan een jaar tijd meer dan een miljoen bevestigde dodelijke slachtoffers¹. De Covid-19-epidemie en de maatregelen die wereldwijd worden genomen om het dodelijke virus in te dammen (bijvoorbeeld het invoeren van regels rond het fysiek afstand houden of een volledige lockdown), zijn verwoestend voor de economische wereldactiviteit.

Zoals toegelicht in de zomereditie van de Barometer, **zou het dieptepunt van de Covid-19-crisis in het tweede semester van 2020 liggen**. Tijdens de lente nemen namelijk veel landen wereldwijd verregaande inperkingsmaatregelen in de strijd tegen het coronavirus. De daaruit volgende gelijktijdige en wereldwijde aanbodschock (producenten produceren minder) én vraagschock (consumenten consumeren minder) duwen de wereldeconomie in een diepe recessie²: **zo neemt het wereldwijd bruto binnenlands product (bbp) in het tweede kwartaal van 2020 met 10,4 % af** (t.o.v. het vierde kwartaal van 2019 – het laatste kwartaal dat niet is beïnvloed door de crisis)³.

De omvang van de economische schok verschilt echter tussen de grote economieën. Zo daalt in het tweede kwartaal (t.o.v. hetzelfde kwartaal in 2019), het Amerikaanse bbp met 9,1 % en het Japanse met 10,1 % terwijl het bbp van het Verenigd Koninkrijk met 21,7 % afneemt. Ook binnen de eurozone, waar het bbp met 14,7 % krimpt, zijn de verschillen tussen de landen groot: Spanje (-22,1 %) en Frankrijk (-18,9 %) bevinden zich onder de zwaarst getroffen landen, terwijl het verlies in Nederland (-9,2 %) en Duitsland (-11,3 %) relatief beperkt blijft⁴.

De verschillen in de omvang van de landelijke economische schokken laten zich voornamelijk verklaren door⁵:

- > **de sectorstructuur van een economie**: hoe groter het gewicht van de sterk getroffen sectoren (zoals toerisme, detailhandel, horeca en vrijetijdsdiensten...), hoe negatiever de impact;
- > **de intensiteit van de genomen inperkingsmaatregelen**: hoe strenger de maatregelen en hoe langer deze gelden, hoe sterker de economie daalt op korte termijn;
- > **en de budgettaire ruimte van een economie** om bedrijven en huishoudens te ondersteunen. Overheden nemen inderdaad snel **uitgebreide overheidsmaatregelen** (zoals tijdelijke werkloosheidsmaatregelen) **om mensen en bedrijven** die sterk geraakt worden door de extreme economische schok **te ondersteunen** en ook de centrale banken voeren een accommoderend monetair beleid⁶. Zonder deze maatregelen zou de wereldgroei nog heel wat verder teruggevallen zijn in de eerste helft van 2020.

België vormt geen uitzondering: sterke krimp in eerste semester 2020

Covid-19 bereikt begin februari 2020 ook België; een algemene lockdown wordt er afgekondigd op 18 maart. De impact hiervan laat zich al voelen **in het eerste kwartaal: het Belgisch bbp zakt met 2,0 %** (t.o.v. hetzelfde kwartaal van 2019)⁷.

¹ Op 28 september wordt het 1 miljoenste bevestigde slachtoffer gemeld (zie tijdslijn).

² Hoe Covid-19 de economische kringloop beïnvloedt, kan gelezen worden in de vorige editie van de **Barometer**

³ Bron: OECD

⁴ Bron: Nationale Bank van België

⁵ Zie referenties: IMF (oktober 2020), OECD (september 2020), OFCE (oktober 2020)

⁶ Glossarium

⁷ Bron: Nationale Bank van België

De zwaarste klap voor de Belgische economie volgt echter **in het tweede kwartaal: het bbp zakt in deze periode met 13,9 %** (t.o.v. hetzelfde kwartaal van 2019). Deze daling is voor meer dan helft **toe te schrijven aan de sterk teruggelopen consumptie** door de huishoudens: mensen durven niet te consumeren – door de onzekerheid over hun eigen toekomst en deze van de economie – en/of kunnen niet consumeren aangezien heel wat economische sectoren letterlijk zijn gesloten (o.a. detailhandel, horeca en toerisme). Verder dragen ook de afgenomen bedrijfsinvesteringen en overheidsconsumptie negatief bij aan de groei in het tweede kwartaal. Covid-19 heeft, tot slot, ook een versturende werking op de wereldhandel en dus ook op de Belgische import en export⁷.

De daling van de werkgelegenheid blijft, in de eerste helft van 2020, relatief beperkt. De Belgische overheden voeren namelijk snel verschillende maatregelen in om de bedrijven (bv. werkgevers krijgen uitstel van de betaling van de sociale bijdragen), **zelfstandigen** (bv. het overbruggingsrecht) en de **werknemers** (bv. systeem van tijdelijke werkloosheid) te steunen. Deze maatregelen zijn van tijdelijke aard, maar drukken uiteraard op de Belgische begroting. Samen met de afname van het bbp, en dus een afname van de inkomsten, **zal dit in de nabije toekomst leiden tot een groot begrotingstekort.**

1.3 TWEEDE HELFT 2020 START MET EEN BESCHEIDEN HERSTEL VAN DE ECONOMISCHE ACTIVITEIT

Moeizaam wereldwijd economisch herstel

China, waar het bbp in het eerste kwartaal van 2020 met 6,8 % krimpt (t.o.v. hetzelfde kwartaal van 2019)⁸, slaagt er relatief snel in om de verspreiding van het coronavirus in te perken en bouwt, in februari 2020, de inperkingsmaatregelen geleidelijk af. De Chinese industriële productie veert vanaf het tweede kwartaal snel op terwijl de vraag van de Chinese huishoudens aanvankelijk op een laag niveau blijft steken. Ook de Chinese export doet het relatief goed (o.a. door bestellingen van medisch materiaal van landen die volop strijd leveren tegen Covid-19). **China is dan ook het enige land ter wereld dat in het tweede kwartaal een positieve bbp-groei optekent (+3,2 %)**⁹.

In de loop van mei en juni bouwen ook andere grote delen van de wereld voorzichtig de inperkingsmaatregelen af, waardoor het herstel van de wereldeconomie zich – na het dieptepunt van het tweede kwartaal – **kan inzetten**. Het is echter een herstel met de rem op: in vele sectoren (zoals de detailhandel en horeca) dienen nog heel wat maatregelen gerespecteerd te worden (bv. fysieke afstand houden) en ook de consumenten hebben hun vertrouwen nog niet geheel herwonnen. Toch nemen in de VS de detailhandelsverkopingen sterk toe in de maanden juni en juli, daarnaast verbetert de industriële productie er aanzienlijk in augustus. Ook in de eurozone veren de detailhandelsverkopingen in de zomer sterk op, o.a. door de inhaalbeweging van uitgestelde aankopen¹⁰.

Dit momentum vertraagt echter naar het einde van de zomer toe. Het heropenen van de economie gaat namelijk gepaard met (grote) heropflakkingen van Covid-19, waardoor heel wat landen hun heropeningsstrategie vertragen of zelfs nieuwe (lokale) lockdowns invoeren.

Het economisch herstel verloopt hierdoor erg moeizaam in het derde kwartaal van 2020:

- > Bedrijven draaien (nog) niet op volle toeren en stellen investeringen uit omwille van de blijvende onzekerheid en de zwakke binnenlandse en buitenlandse vraag.
- > Terwijl de vraag naar en consumptie van duurzame goederen (bv. auto's) toeneemt, blijft de vraag naar goederen en diensten waar men de fysieke afstand moeilijk kan respecteren (bv. horeca, toerisme en detailhandel) op een lager pitje¹⁰.

⁸ Bron: OECD

⁹ Bron: IMF (oktober 2020)

¹⁰ Zie referenties: OECD (september 2020)

Een snel herstel is ook in België niet aan de orde

België versoepelt vanaf mei 2020 de lockdown geleidelijk aan. In de eerste weken die hierop volgen, verbetert de omzet van de Belgische bedrijven week na week. Tegen eind juni geven de meeste sectoren aan dat hun omzetverlies sterk verminderd is t.o.v. de weken in lockdown (zie ook hoofdstuk 2.2)¹¹. De gezinsconsumptie neemt sterk toe met de heropening van de handelszaken en horecagelegenheden maar bereikt niet het niveau van voor de Covid-19-crisis: schrik voor besmetting en de geldende gezondheidsmaatregelen (o.a. afstand houden, maximumcapaciteit en het dragen van een mondkap) remmen mensen af om te consumeren¹².

Volgens een eerste raming van de Nationale Bank van België neemt de Belgische economische activiteit in het derde kwartaal van 2020 toe met 10,7 % t.o.v. het tweede kwartaal van 2020¹³. Deze sterke stijging zou echter geen volledig herstel van de Belgische economie op jaarbasis betekenen: **de jaarlijkse groei van het Belgische bbp zou sterk negatief blijven in het derde kwartaal** (-5,2 % t.o.v. zelfde kwartaal 2019).

1.4 WAT BRENGT DE TOEKOMST?

De recentste prognoses van het IMF, die dateren van begin oktober 2020, (grafiek 1) gaan uit van een krimp van het wereldwijde bbp van 4,4 % in 2020. In 2021 zou het bbp opnieuw groeien met 5,2 % t.o.v. het voorgaande jaar en dus met 0,9 % gegroeid zijn t.o.v. 2019.

- > Het IMF stelt dat enkel China een positieve bbp-groei zal optekenen voor 2020 (+1,9 %).
- > In de opkomende landen en ontwikkelingslanden worden heel wat landen buitengewoon hard getroffen door de Covid-19-crisis (bv. Brazilië, Mexico en Indië). Het IMF verwacht dan ook dat alle opkomende en ontwikkelingslanden een sterk negatieve groei zullen optekenen in 2020. Hoewel de prognoses van het IMF uitgaan van een relatief snel herstel in 2021, is het onder controle brengen en houden van het coronavirus een noodzakelijke voorwaarde hiervoor¹⁵.

De sterke heropflakkingen van Covid-19 begin september vormen een bedreiging voor het broze herstel van de economie.

- > Eind september geven de Belgische bedrijven aan dat hun omzetherstel van de voorgaande maanden tot stilstand is gekomen en dat ze bovendien geen verbetering verwachten naar de toekomst toe waardoor ze geplande investeringen zullen terugschalen. De zwakke vraag zou veruit de belangrijkste oorzaak zijn¹⁴.
- > Eind oktober zijn de bedrijven nog somberder: velen veronderstellen dat hun omzet in het vierde kwartaal van 2020 niet zal herstellen en verwachten ook voor volgend jaar geen volledig herstel van de omzet. Deze grote bezorgdheid, sombere omzettoekomst en de enorme onzekerheid zullen nefast zijn voor de investeringen, ook deze van 2021.

- > In de ontwikkelde landen zou het bbp afnemen met 5,8 % in 2020 en met 3,9 % groeien in 2021:
  - In de VS zou de krimp in 2020 minder groot zijn dan in de eurozone (-4,3 % t.o.v. -8,3 %). De VS heropent de economie vroeger dan de meeste landen in de eurozone, waardoor de economische activiteit er sneller opveert. Bovendien blijven de Amerikanen consumeren ondanks heropflakkingen van het aantal besmettingen, terwijl de Europese consument de vinger opnieuw op de knip houdt¹⁶.
  - Voor 2021 zou de groei in de VS 3,1 % bedragen en in de eurozone 5,2 %.

¹¹ Zie referenties: Nationale Bank van België (24 augustus 2020)

¹² Zie referenties: Nationale Bank van België (29 juli 2020)

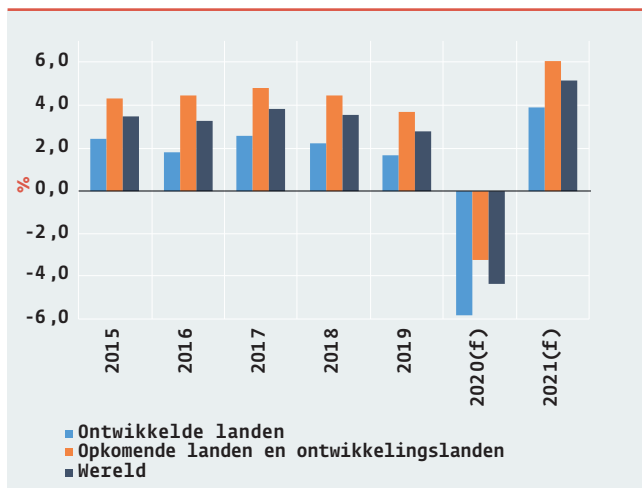
¹³ Zie referenties: Nationale Bank van België (29 oktober 2020)

¹⁴ Zie referenties: Nationale Bank van België (28 september 2020)

¹⁵ Zie referenties: Nationale Bank van België (september 2020)

¹⁶ Zie referenties: Vansteeland, K. (23 oktober 2020)

GRAFIEK 1: Evolutie van het wereldwijd bbp in volume

Bron: IMF (oktober 2020)

Nota: (f): vooruitzicht

Deze prognoses moeten echter met grote omzichtigheid benaderd worden. Naast het feit dat de Covid-19 epidemie nog lang niet onder controle is in de meeste landen van de wereld, spelen ook de volgende onzekerheden een grote rol:

- > **Het toekomstig verloop van de pandemie** valt onmogelijk te voorspellen;
- > Er is grote **onzekerheid** over de **doeltreffendheid van de maatregelen die worden genomen om het virus in te perken en om de economische activiteit te ondersteunen**; maar ook over de **impact van het opheffen** ervan;
- > Men weet (nog) niet in welke mate het **wereldwijde aanbod** verstoord zal zijn op lange termijn en hoe de **financiële markten** zullen reageren;
- > En uiteraard speelt het vinden van een **doeltreffend en veilig medicijn en/of vaccin** een grote rol in de prognoses. Bovendien moet dit vaccin ook snel wereldwijd beschikbaar gemaakt kunnen worden.

Ook voor België is het herstel fragiel en de toekomst onzeker

Volgens de recentste prognoses voor 2021 van het Federaal Planbureau (FPB) wordt een groei van het Belgisch bbp voorspeld van **6,5 %**¹⁷. Het FPB gaat echter uit van een scenario waarbij "het herstel in binnen- en buitenland niet in het gedrang komt door nieuwe omvangrijke inperkingsmaatregelen".

Deze voorspellingen worden echter erg onzeker. De Covid-19-epidemie barst begin september 2020 namelijk opnieuw in alle hevigheid los - en veel erger dan voorspeld - waardoor de gezondheidszorg andermaal wordt overspoeld. Hierdoor worden vanaf midden oktober de strenge inperkingsmaatregelen heringevoerd (o.a. sluiting horeca en kleinhandelszaken, avondklok en verplicht telewerken) die een grote weerslag kunnen hebben op de Belgische economie.

Dit blijkt ook uit de antwoorden van bedrijven op de vraag, gesteld in de ERMG-enquête, naar het effect van een hypothetische tweede lockdown van zes weken op hun faillissementsrisico¹⁸. 5 % van de bevroegde bedrijven stelt dat een tweede lockdown het faillissement van hun bedrijf zou betekenen, ook al zouden de financiële steunmaatregelen van de eerste lockdown opnieuw gelden. Voor 45 % hangt het overleven van hun bedrijf rechtstreeks af van financiële steunmaatregelen, zonder deze steun zou een faillissement onafwendbaar zijn.

¹⁷ Bron: Federaal Planbureau (oktober 2020))

¹⁸ Een vraag gesteld in de ERMG-enquête van 19 tot 21 oktober, zie referenties Nationale Bank van België (26 oktober 2020)

2. BRUSSELSE CONJUNCTUUR

2.1 HOE TREFT DE COVID-19-CRISIS DE BRUSSELSE ECONOMIE?

Ook het Brussels Gewest wordt in het tweede kwartaal van 2020 zwaar getroffen. De **lockdown tijdens de lente** leidt tot een **aanzienlijke daling van de consumptie en de economische activiteit**.

De Brusselse bedrijven kennen vanaf mei een heropleving van de activiteit, die duurt tot midden augustus. **Het herstel is echter slechts gedeeltelijk** en toont in september al tekenen van verzwakking. De oorzaak hiervan is de vraag die maar moeizaam aantrekt. De aanhoudende onzekerheid over de gezondheidssituatie weegt op de consumptie-gewoontes en -vooruitzichten van de huishoudens.

De evolutie van de epidemie en de **nieuwe inperkingsmaatregelen in oktober en november zetten de reeds zwakke vraag nog verder onder druk**. De sluiting van sommige winkels en niet-essentiële sectoren zal de Brusselse economische activiteit, waarvan het herstel reeds stagneert, sterk beïnvloeden in de daaropvolgende maanden.

In dit hoofdstuk worden de drie sleutelmomenten van de **Covid-19-crisis in het BHG besproken**. Deze crisis leidt tot veel onzekerheid die langer duurt dan aanvankelijk verwacht. De risico's van deze langdurige situatie worden ook toegelicht.

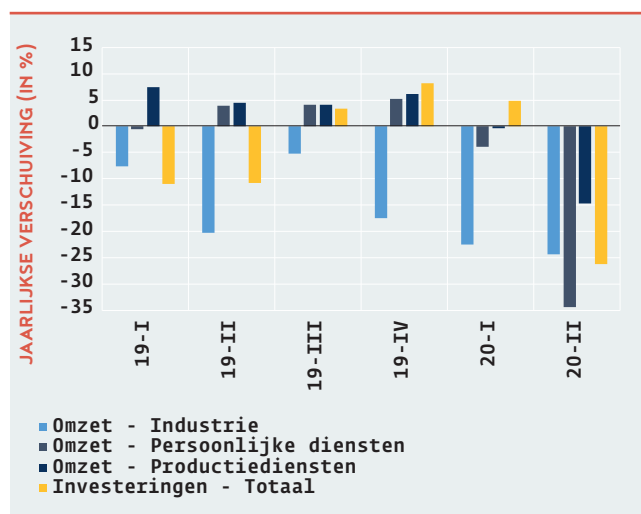
Een moeilijk tweede kwartaal van 2020 voor Brusselse bedrijven

De eerste officiële beschikbare statistieken over de omzet, toonden dat het tweede kwartaal bijzonder moeilijk is geweest voor de Brusselse economische activiteit (met uitzondering van de financiële sector).

De omzet daalde voornamelijk in bedrijven die actief zijn in de persoonlijke diensten (-34 % op jaarbasis) en de productiediensten (-15 % op jaarbasis). Beide sectoren vertoonden tot het laatste kwartaal van 2019 nog een positieve jaarlijkse evolutie van hun omzet (zie grafiek 2). De omzet van de industrie was daarentegen al enkele kwartalen aan het dalen. Deze negatieve trend verslechterde verder tot in het tweede kwartaal van 2020 met een daling van 24 % op jaarbasis.

Ook de investeringen van de Brusselse bedrijven liepen fors terug; ze krompen in het tweede kwartaal van 2020 met 26 % op jaarbasis. Hoewel de evolutie van de investeringen over het algemeen veel volatieler is dan die van de omzet, was de daling opgetekend in deze periode toch aanzienlijk. Deze beweging was des te belangrijker aangezien de investeringen in de voorgaande kwartalen nog toenamen.

GRAFIEK 2: Jaarlijkse evolutie van de Brusselse omzet en investeringen

Bron: STATBEL - btw-aangiften¹⁹, berekeningen BISA

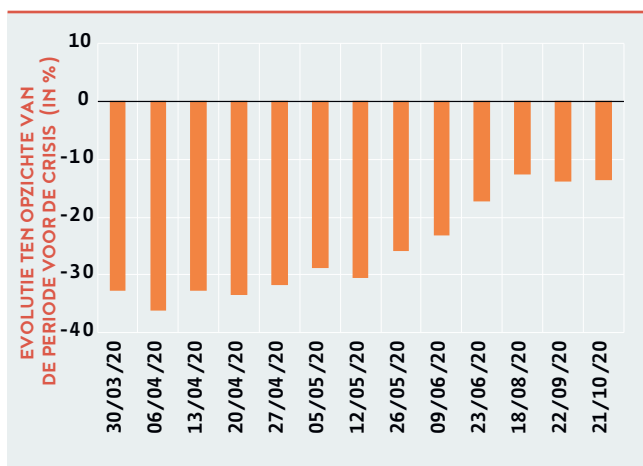
¹⁹ De industrie omvat de winning van delfstoffen, de verwerkende industrie, de productie en distributie van elektriciteit, gas, water, ... en de bouw. De persoonlijke diensten omvatten dan weer de handel in en de reparatie van voertuigen, de detailhandel, de horeca, de recreatieve, artistieke en amusementsactiviteiten en andere dienstverlenende activiteiten. De productiediensten omvatten de groothandel, vervoer en opslag, informatie en communicatie, wetenschappelijke en technische activiteiten, en administratieve en ondersteunende diensten.

Gedeeltelijk herstel van de economische activiteiten en zwakke consumentenvraag tussen mei en augustus

Een tijdelijke heropleving van de omzet...

De effecten van de heropening van sommige niet-essentiële sectoren waren reeds eind april te zien. Volgens de ERMG-enquête trok de omzet van alle Belgische bedrijven weer lichtjes aan, en dit na een verlies van tussen de 33 en 36 % ten opzichte van het niveau van voor de crisis (zie grafiek 3). Dit economische herstel werd bevestigd bij de heropening van alle winkels midden mei, de horeca en sporthallen in juni en de culturele sector in juli (zie tijdlijn). Het omzetverlies nam geleidelijk aan af tot midden augustus (-13 % ten opzichte van het niveau van vóór de crisis). Vanaf september vertoonde deze ontwikkeling echter al tekenen van vertraging.

GRAFIEK 3: Impact van de Covid-19-crisis op de omzet van de Belgische ondernemingen, enquêteresultaten

Bron: NBB - ERMG

Nota: gewogen gemiddelde op basis van de omzet en geaggregeerd per sector

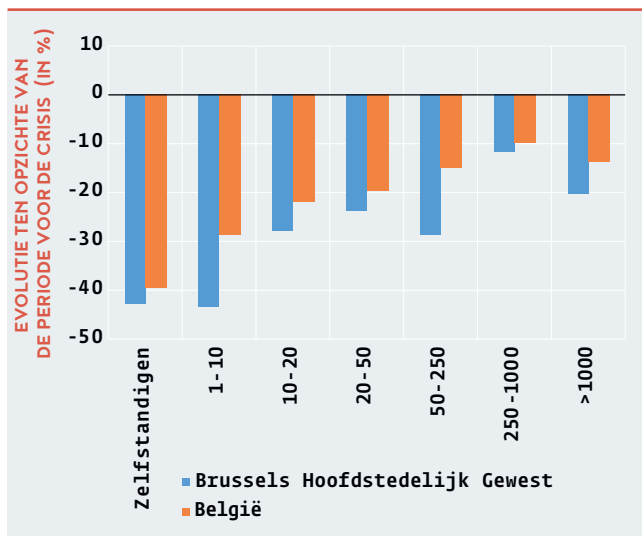
...maar in mindere mate in het Brussels Gewest

Volgens de nationale resultaten van de ERMG-enquête, geaggregeerd op basis van de regionale sectorstructuur, werd het Brussels Gewest bij het begin van de crisis relatief minder getroffen dan de twee andere gewesten. Tijdens de eerste lockdown werd de Brusselse economische activiteit ondersteund door de sterke aanwezigheid op het Brussels grondgebied van sectoren die weinig leden onder de crisis: het openbaar bestuur en de banksector. De industrie, die zwaar werd getroffen, is minder aanwezig in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit verschil tussen de gewesten verkleinde tijdens het herstel. Het effect van de geleidelijke heropening van de horeca, de cultuur- en evenementen-sector op de vraag verschilde namelijk in de drie gewesten. In het Brussels Gewest herstelde de vraag niet zo goed aangezien deze er meer afhankelijk is van pendelaars en toeristen, van wie de verplaatsingen nog altijd sterk beperkt waren. Deze sectoren, die nog sterker werden getroffen in het Brussels Gewest, vertegenwoordigen echter slechts een klein deel van de Brusselse economische activiteit. Hierdoor bleven de regionale verschillen, op geaggregeerd niveau, gematigd; maar toch iets meer dan bij het begin van de crisis, in het nadeel van het Brussels Gewest.

Zelfstandigen en kleine ondernemingen blijven bijzonder kwetsbaar

Ondanks dit gedeeltelijke herstel blijven sommige economische actoren uiterst kwetsbaar. Volgens de ERMG-enquête verloren zelfstandigen en kleine ondernemingen (1-10 werknemers) op het hoogtepunt van de crisis respectievelijk tot 73 % en 62 % van hun gebruikelijke omzet. Zij profiteerden niet van de economische heropleving van midden mei. Uit de resultaten van de ERMG-enquête van 21 oktober bleek dat Brusselse zelfstandigen nog steeds een daling van 42,7 % noteerden ten opzichte van hun omzet van vóór de crisis (zie grafiek 4). Ook bedrijven met 1 tot 10 werknemers verkeerden dan nog steeds in grote moeilijkheden, met een gemiddeld verlies van 43,4 % ten opzichte van het niveau van vóór de crisis. Over het geheel genomen werd het Brussels Gewest zwaarder getroffen dan het Belgische niveau. Dit kan verklaard worden door het feit dat deze kleine bedrijven sterk afhankelijk zijn van de vraag van buitenaf: de afwezigheid van pendelaars en toeristen heeft immers een niet te verwaarlozen impact op hun activiteiten.

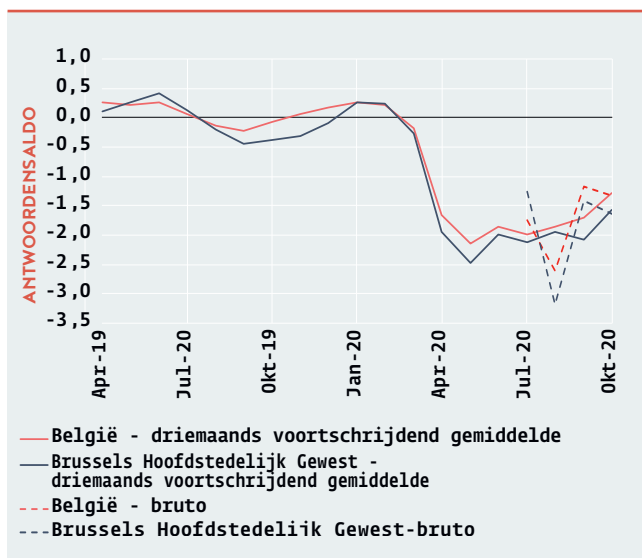

GRAFIEK 4: Impact van de Covid-19-crisis op de omzet van de ondernemingen per grootteklasse, enquêteresultaten

Bron: NBB - ERMG (21 oktober 2020), berekeningen BISA

Huishoudens zeer pessimistisch ondanks het herstel van de economische activiteit

Sinds het begin van de crisis, midden maart, toonden de Brusselse consumenten zich zeer pessimistisch en hun vertrouwen bleef tot midden mei afnemen (zie grafiek 5).

GRAFIEK 5: Consumentenvertrouwen, enquêteresultaten

Bron: NBB, berekeningen BISA

Nota: antwoordensaldo seizoengezuiverd, gestandaardiseerde score

Door de geleidelijke opheffing van de lockdown nam dit pessimisme gedurende de zomermaanden af. Deze heropleving van het vertrouwen bereikte echter niet hetzelfde niveau als de economische heropleving van de bedrijven. Het vertrouwen van de huishoudens bleef ver onder het niveau van vóór de crisis en was nog steeds sterk beïnvloed door de ongewone onzekerheid en het herinvoeren van de inperkingsmaatregelen.

Een aanhoudend zwakke vraag

De onzekerheid weegt dus op het vertrouwen van de huishoudens en bijgevolg op het herstel van de vraag. Dit vormt een ernstige hindernis voor het economische herstel.

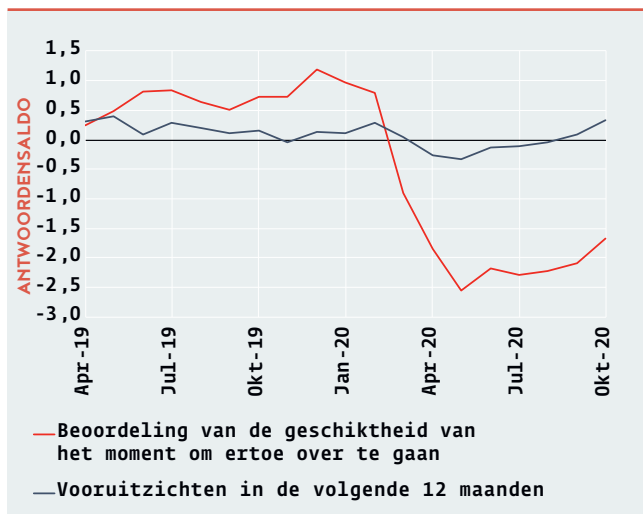
De gezondheidscontext en het onzekere economische klimaat beïnvloeden via verschillende kanalen de vraag:

- > de consumptie van duurzame goederen door huishoudens wordt uitgesteld;
- > de consumptiegewoonten veranderen op langdurige wijze;
- > de vraag van buitenaf is nog steeds verzwakt door de beperking van de verplaatsingen van pendelaars en toeristen.

Een uitstel van de consumptie van duurzame goederen

De invoering van de lockdown in maart heeft een relatief kleine impact op de vooruitzichten van huishoudens over het doen van grote aankopen. Na een lichte afname in de maanden april en mei, zijn de consumptievooruitzichten opnieuw naar boven bijgesteld. De huishoudens zijn echter nog steeds zeer voorzichtig wat betreft het geschikte moment om hiertoe over te gaan (zie grafiek 6). Hoewel ze niet beslissen om hun aankopen te annuleren, zijn ze evenmin van oordeel dat dit het juiste moment is om ze te doen. Deze trend lijkt zich te handhaven ondanks een licht herstel naar aanleiding van de opheffing van de lockdown. De huishoudens stellen dus hun consumptie van duurzame goederen uit.

GRAFIEK 6: Belangrijke aankopen van de Brusselse gezinnen, enquêteresultaten

Bron: NBB, berekeningen BISA

Nota: antwoordensaldo seizoengezuiverd, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde

Een blijvende verandering in de consumptiegewoonten

De opheffing van de eerste inperkingsmaatregelen gaat niet gepaard met een heropleving van de consumptie, waarvan de patronen overigens veranderden²⁰.

Uit een enquête van de NBB in juli bij de Belgische huishoudens blijkt dat de consumptiegewoonten tijdens de lockdown van maart veranderden. Deze gewoonten zijn blijven bestaan na de opheffing van de inperkingsmaatregelen.

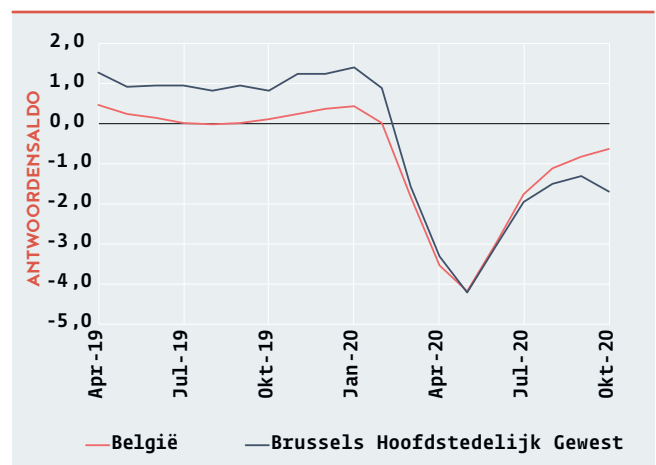
Zo geeft bijna de helft van de bevroegde huishoudens aan dat ze hun consumptie-uitgaven tijdens de lockdown hebben vermindert. 90 % van de respondenten geeft aan dat ze minder, of zelfs helemaal niet meer, winkelen in vergelijking met voor de crisis. De vrees om besmet te raken belemmert de fysieke terugkeer naar de winkels. De opgelegde regels voor het bezoeken van openbare plaatsen (mondmasker, fysieke afstand houden) spelen ook een ontradende rol. Bovendien gaat de voorkeur voortaan naar onlineaankopen en een meer lokale consumptie. Meer dan 75 % van de bevroegde huishoudens geeft aan deze nieuwe gewoonten in de toekomst te willen behouden.

Uitgaven aan recreatieve activiteiten, horeca, kleding en persoonlijke verzorging (kappers, schoonheidsverzorging enz.) zijn de uitgavencategorieën die het meest beïnvloed zijn door deze veranderingen. De situatie blijft dus moeilijk voor de sector van de persoonlijke diensten. Voor het merendeel van de uitgaven in deze categorie kan de consumptie niet worden uitgesteld en is deze dus definitief verloren. De invoering van de tweede, gedeeltelijke, lockdown en de sluiting van niet-essentiële winkels doet een versterking vermoeden van deze nieuwe consumptiegewoonten in de komende weken.

Een zeer onzekere gezondheidscontext die weegt op het vertrouwen en de investeringen van de ondernemingen

De daling van de consumptie als gevolg van de lockdown en de blijvende onzekerheid over de evolutie van de gezondheidssituatie hadden ook een aanzienlijke negatieve impact op het vertrouwen van de Brusselse ondernemingen. Zij hebben zich vanaf de maand maart 2020 bijzonder pessimistisch getoond. De situatie verslechterde tot mei. Naar aanleiding van de opheffing van de lockdown nam het vertrouwen, parallel met de heropleving van de economische activiteit, toe vanaf juni (zie grafiek 7).

GRAFIEK 7: Ondernemersvertrouwen, enquêteresultaten

Bron: NBB, berekeningen BISA

Nota: antwoordensaldo seizoengezuiverd, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde

Ondanks dit herstel blijft het vertrouwen van de Brusselse ondernemingen echter onder het niveau van voor de crisis. Deze beweging wordt grotendeels verklaard door de evolutie van de verwachtingen voor de vraag²¹. Deze vraag, zowel de binnenlandse als de buitenlandse, herstelt zich amper. Dat heeft gevolgen voor de verwachtingen over de bedrijfsactiviteiten.

²⁰ Zie referenties: Nationale Bank van België (29 juli 2020).

²¹ De vooruitzichten voor de vraag zijn een van de subcomponenten voor de indicator van het ondernemersvertrouwen. De overige componenten betreffen de waardering van de voorraden (voor de industrie), de orderboekjes en de verwachtingen voor de werkgelegenheid.

Dit pessimisme heeft een belangrijke impact op de investeringsbeslissingen van de Brusselse bedrijven. Als de vraag zwak blijft, passen bedrijven hun productiecapaciteiten hieraan aan. Uit de resultaten van de ERMG-enquête van juni 2020 blijkt bijvoorbeeld al dat 45 % van de bevroegde Brusselse bedrijven hun investeringen tijdens de crisis uitstellen. Het herstel in de zomer wordt niet ondersteund door een voldoende opleving van de vraag. Er heerst dus grote onzekerheid bij bedrijven over de vooruitzichten van hun activiteit en dat heeft een niet te verwaarlozen invloed op hun investeringsbeslissingen. Bovendien zal deze onzekerheid zeker niet afnemen, gezien de huidige gezondheidssituatie en de impact ervan op het consumentenvertrouwen.

Een tweede golf van besmettingen in een zeer kwetsbare economische context

Zowel op internationaal als op nationaal niveau bedreigt de sterke heropleving van het virus sinds september het economische herstel. Zoals hierboven toegelicht, berust dit herstel op zeer fragiele fundamenten.

Vanaf september zien we dat:

- > het herstel van de omzet van de ondernemingen stopt;
- > de vooruitzichten van de vraag opnieuw dalen;
- > het uitstellen van de consumptie van duurzame goederen blijft voortduren.

Op het moment van afsluiting van deze Barometer ging de tweede besmettingsgolf gepaard met een avondklok en een nieuwe sluiting van de horeca, cultuurhuizen en sporthallen in de loop van oktober. Begin november heeft de federale regering ook de maatregelen opnieuw verscherpt (zie [tijdlijn](#)). Deze gezondheidscontext luidde dus een nieuwe fase van onzekerheid in over de evolutie van de economische activiteiten in Brussel voor de komende kwartalen. Hoewel hierover nog geen cijfers beschikbaar zijn, kan nu al worden gesteld dat deze context een verslechtering van de huidige risico's inhoudt.

Een groter risico op faillissement

Deze langdurige crisissituatie verhoogt – ondanks de tijdelijke heropleving – de risico's op een faillissement. **Het gaat hierbij niet alleen meer over de bedrijven die vóór de crisis reeds kwetsbaar waren. Ook de bedrijven die vóór de crisis gezond waren,** hebben te kampen met liquiditeitsproblemen die, naarmate de crisis voortduurt, kunnen omslaan in insolventie en leiden tot een faillissement. Volgens de ERMG-enquêtes zijn de belangrijkste oorzaken van liquiditeitsproblemen inkomensverlies en betalingsachterstand. Uit de resultaten van de enquête van 21 oktober 2020 blijkt dat ongeveer 25 % van de Brusselse respondenten verklaart dat hun faillissement waarschijnlijk of erg waarschijnlijk is in de volgende maanden. Dit hoge percentage zou echter een overschatting kunnen zijn, aangezien de zelfstandigen oververtegenwoordigd zijn in de steekproef van respondenten uit Brussel.

In deze context lijkt de situatie van zelfstandigen en kleine ondernemingen in Brussel zelfs bijzonder kritiek. Zoals blijkt uit [grafiek 4](#), zijn hun omzetverliezen aanzienlijk hoger dan bij andere categorieën bedrijven. Dit verschil, in het nadeel van de kleine structuren, bestaat sinds het begin van de crisis. Bovendien hebben deze kleine structuren kleinere reserves en is de toegang tot krediet voor hen moeilijker. Met weinig manoeuvreerruimte om hun liquiditeitsproblemen op te lossen, zullen velen de komende maanden waarschijnlijk te maken krijgen met insolventie en een verhoogd risico op faillissement.

Hoewel het risico op een faillissement wel degelijk aanwezig is, zijn de faillissementen zelf nog niet geregistreerd. De maandcijfers van maart tot en met augustus 2020, die betrekking hebben op de demografie van de bedrijven, geven de verwachte ommekeer nog niet weer. Tussen maart en augustus 2020 ligt het totale aantal faillissementen 63 % lager dan in dezelfde periode in 2019. Het aantal stopzettingen tussen maart en augustus is ook minder groot in 2020 dan in 2019. Er zijn minstens twee aspecten die het lage aantal stopzettingen tijdens de Covid-19-crisis kunnen verklaren.

- > Ten eerste voerde de federale regering tussen 18 maart en 17 juni een eerste moratorium op faillissementen in. Een tweede moratorium werd overigens in november ingesteld en zal naar verwachting tot 31 januari 2021 duren.
- > Ten tweede hebben de lockdownmaatregelen, die vanaf de maand maart zijn ingevoerd, de administratieve processen aanzienlijk vertraagd.

Hoewel de federale en gewestelijke overheden een reeks maatregelen invoerden om het aantal bedrijfssluitingen zoveel mogelijk te beperken, zal de Covid-19-crisis de demografie van de Brusselse bedrijven in 2020 en 2021 onvermijdelijk door elkaar schudden.

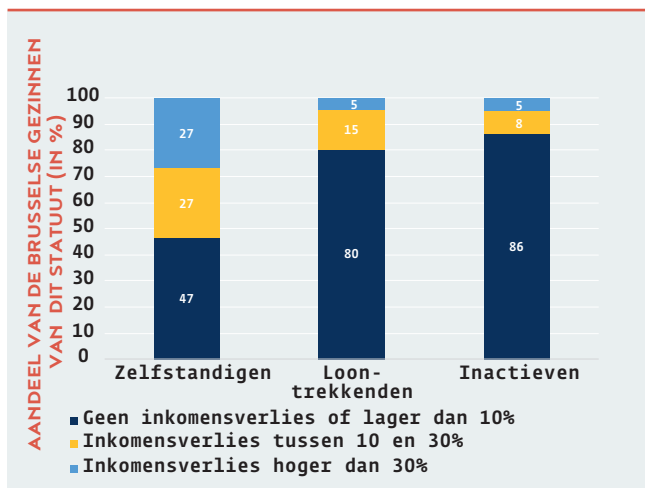
Toch weegt het risico van een faillissement al aanzienlijk op het ondernemersvertrouwen.

- > Enerzijds hebben de financiële moeilijkheden een niet te verwaarlozen impact op het sombere klimaat voor de Brusselse bedrijven, vooral in de sectoren die het zwaarst getroffen zijn door de crisis.
- > Anderzijds wijst een hoog risico op faillissementen op een toename van het banenverlies. In deze context anticiperen de bedrijven op een daling van de consumptie en dus van de vraag.

Een verslechtering van de financiële situatie van de huishoudens

Volgens de enquête bij consumenten, gehouden in oktober 2020 door de NBB, geeft 7 % van de Brusselse huishoudens aan minstens 30 % van hun inkomsten te hebben verloren als gevolg van de crisis. Ter vergelijking: in de maanden april en mei bedroeg dat aantal 14 %. De situatie is bijzonder kritiek voor de Brusselse zelfstandigen (zie grafiek 8). In de enquête van oktober geeft meer dan de helft van hen aan minstens 10 % van hun inkomsten te hebben verloren. De situatie blijft ook moeilijk wanneer de vooruitzichten inzake levensonderhoud worden aangekaart. Meer dan 28 % van de Brusselse huishoudens die tijdens de crisis minstens 10 % van hun inkomsten hebben verloren, zou het minder dan een maand volhouden met het spaargeld waarover ze beschikken.

GRAFIEK 8: Lijdt uw gezin inkomensverlies als gevolg van de crisis in oktober? (Volgens het statuut van de respondent)

Bron: NBB (consumentenenquête - oktober 2020), berekeningen BISA

Ook hier blijft er nog onzekerheid heersen over de evolutie van deze waarnemingen. Deze situatie moet worden gezien in de context van de steunmaatregelen voor huishoudens die de overheid sinds maart heeft genomen. Deze omvatten de bonus voor huurders met een laag inkomen, de tijdelijke werkloosheid en het overbruggingsrecht voor zelfstandigen. Deze maatregelen hebben de gevolgen van de crisis voor de inkomens en de werkgelegenheid tijdelijk verzacht.

Onzekere economische vooruitzichten...

De evolutie van de epidemie is onvoorspelbaar en impliceert een plotse invoering van maatregelen om deze te bestrijden. Dat zorgt voor een onzekerheid die zwaar weegt op de vraag van de huishoudens en de activiteitsvooruitzichten van de Brusselse bedrijven. De situatie is des te onzeker omdat ze gepaard gaat met steunmaatregelen die het mogelijk maken om de herstructurering van bedrijven, faillissementen en het verlies van jobs uit te stellen. De opheffing van deze steunmaatregelen kondigt een terugslag aan, met name op het vlak van jobs, zoals blijkt uit hoofdstuk 2.3. De financiële situatie van de huishoudens zou nog kwetsbaarder kunnen worden, waardoor de druk op de vraag, die nu al amper herstelt, nog verder zou kunnen toenemen.

2.2 SECTORALE FOCUS

In **hoofdstuk 2.1** wordt het onderscheid gemaakt tussen drie verschillende periodes sinds het uitbreken van de Covid-19-crisis:

- > Een diepe recessie van maart tot midden mei.
- > Een gedeeltelijk herstel van de economische activiteit van midden mei tot augustus.
- > Een stagnatie van september tot oktober.

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de beschikbare cijfers voor de verschillende activiteitensectoren, eerst op nationaal niveau en vervolgens op het niveau van het Brussels Gewest. De gezondheids crisis heeft een verschillend effect op de economische activiteit afhankelijk van de periodes en sectoren in kwestie. Het effect verschilt onder meer afhankelijk van het soort beperkingen en de aard van de activiteit van de betrokken sectoren.

Gevolgen van de crisis voor de activiteit van de sectoren op nationaal niveau

De nationale resultaten van de EMRG-enquête in **tabel 1** stellen ons in staat de gevolgen van de crisis stelselmatig te volgen en te zien welke sectoren het meest te lijden hebben gehad.

Het gebruik van gegevens voor heel België is noodzakelijk omdat de representativiteit van de steekproef van de bevroegde ondernemingen over het algemeen niet volstaat om gedetailleerde sectorale cijfers voor het Brussels Gewest te kunnen geven. Uit de analyse van de gegevens per gewest blijkt echter dat de impact van de crisis op de verschillende sectoren, ondanks enkele specifieke gewestelijke kenmerken, relatief homogeen is. De nationale cijfers geven dan ook relevante inzichten voor de analyse van wat er is gebeurd in het Brussels Gewest.

Tijdens de lockdown in het voorjaar bedroeg het omzetverlies meer dan 50 % voor een derde van de sectoren

Tussen maart en midden mei 2020 bedroeg het gemiddelde omzetverlies in alle sectoren samen volgens de EMRG-enquête 32 % ten opzichte van het niveau van vóór de crisis. Hoewel geen enkele sector werd gespaard, **waren de gevolgen het grootst voor degene die op directe wijze getroffen waren door de verplichting de deuren te sluiten** als gevolg van de veralgemeende lockdown. Het gaat om de horeca, de evenementensector en de non-fooddetailhandel, met verliezen tussen 71 % en 89 %.

Ook in andere sectoren was er sprake van een aanzienlijke daling van de activiteiten, waaronder het personenvervoer over de weg, de luchtvaart en de productie van transportmaterieel (van -54 % tot -61 %). Tot de sectoren met de kleinste omzetsdaling in het voorjaar behoorden de detailhandel in levensmiddelen, de financiële en verzekeringssector, de voedingsindustrie, de bedrijfsconsultancy en de logistiek (daling tussen -6 % en -20 %).

Het opheffen van de lockdown vanaf mei heeft geleid tot een progressief en gedeeltelijk herstel van de activiteit in bijna alle sectoren

Zoals uitgelegd in **hoofdstuk 2.1** is de negatieve impact van de gezondheids crisis op de economische activiteit in België geleidelijk aan verminderd door de geplande opheffing van de beperkingen in verschillende fasen vanaf mei. Als gevolg daarvan is het omzetverlies voor alle sectoren samen uit de ERMG-enquête gedaald tot 13 % midden augustus, het minst slechte resultaat sinds het begin van de crisis.

Wanneer we de gemiddelde cijfers voor de periodes maart-mei(I) en mei(II)-augustus²² vergelijken, blijkt dat **de omzet zich in alle sectoren heeft hersteld, met als enige uitzondering de logistiek**. De opleving van de activiteit was het sterkst in de productie van transportmaterieel, de bouw, de groothandel en vooral de non-fooddetailhandel, die ten volle profiteerde van de heropening van niet-essentiële winkels.

Anderzijds bleven sommige sectoren, ondanks een lichte opleving, ver onder hun activiteitsniveau van vóór de crisis. Zo registreerden de luchtvaart, de horeca en de evenementensector tussen midden mei en augustus gemiddeld respectievelijk 46 %, 63 % en 81 % omzetverlies.

De situatie in de horeca en de evenementensector is om verschillende redenen ingewikkeld gebleven:

- > Dit waren de laatste sectoren die hun activiteiten konden hervatten.
- > Er werden hun nog steeds aanzienlijke beperkingen opgelegd om de social distancing na te leven.
- > De vraag is voor deze sectoren, die sterk afhankelijk zijn van sociale contacten, beperkt gebleven (terughoudendheid van de consument, mindere toestroom door de afwezigheid van pendelaars en toeristen, **zie vorig hoofdstuk**).

Ten slotte heeft de detailhandel in levensmiddelen, die sinds het begin van de crisis al weinig te lijden heeft gehad, logischerwijs geen sterke verbetering gekend na de geleidelijke versoepeling van de beperkingen, met een daling van de activiteit die beperkt is gebleven tot 3 %.

²² Mei(I) komt overeen met de EMRG-enquête van 12 mei 2020 en mei(II) met de enquête van 26 mei 2020.

TABEL 1: Impact van de Covid-19-crisis op de omzet per sector op Belgisch niveau (in % van het niveau van vóór de crisis)

Sector	Augustus	Sept.	Okt.	Gemiddelde maart-mei(I)	Gemiddelde mei(II)-augustus	Gemiddelde sept.-okt.
Fabricage van transportmiddelen	-4	-16	-15	-54	-20	-16
Landbouw- en levensmiddelen-industrie	-8	-9	-11	-18	-16	-10
Hout-, papier- en drukkerij-industrie	-11	-6	-15	-33	-25	-10
Bouw	-11	-9	-9	-41	-13	-9
Detailhandel - non-food	-9	-16	-19	-71	-14	-18
Groothandel	-6	-8	-15	-46	-21	-11
Detailhandel - food	1	-11	-1	-6	-3	-6
Wegvervoer (personen)	-11	-11	-24	-61	-36	-17
Luchtvaart	-34	-32	-13	-57	-46	-23
Logistiek	-7	-17	-10	-20	-26	-14
Horeca	-42	-39	-65	-89	-63	-52
Communicatie, IT, software	-9	-21	-8	-24	-21	-15
Bank- en verzekeringswezen	-9	-7	-9	-13	-10	-8
Vastgoed	-10	-24	-12	-40	-10	-18
Engineeringdiensten	-10	-25	-21	-29	-13	-23
Advies aan ondernemingen	-12	-10	-10	-19	-15	-10
Human resources (waaronder uitzend- en schoonmaak-activiteiten)	-14	-13	-12	-35	-23	-12
Evenementen en recreatieve activiteiten	-81	-81	-74	-86	-81	-77
Totaal	-13	-14	-14	-32	-20	-14

Opmerking: Mei(I) komt overeen met de ERMG-enquête die is uitgevoerd op 12 mei 2020 en mei(II) komt overeen met die van 26 mei 2020
Bron: ERMG, berekeningen BISA

Sinds september is het herstel in de meeste sectoren tot stilstand gekomen

Op basis van de resultaten van de laatste twee maanden van de ERMG-enquête (september en oktober) is de algemene verbetering die sinds midden mei werd waargenomen, tot stilstand gekomen. Het omzetverlies van alle bevraagde sectoren samen, stagneerde tussen september en oktober op 14 %, zonder dat het verder afnam (zie hoofdstuk 2.1).

Op sectoraal niveau blijven de evenementen- en horecasector veruit het meest getroffen. Gedurende deze twee maanden rapporteerden deze sectoren een gemiddeld omzetverlies van respectievelijk 77 % en 52 % ten opzichte van het niveau van vóór de crisis. In beide gevallen zijn de aanzienlijke verliezen echter lager dan in de voorgaande maanden. Dat geldt met name voor de horeca, waar de activiteit nu met de helft is gedaald, tegenover meer dan 80 % daarvoor. De relatieve verbetering in deze twee sectoren zal echter waarschijnlijk slechts tijdelijk zijn, gezien de verdere verslechtering van de gezondheidssituatie eind september/begin oktober.

In een context gekenmerkt door een tweede golf van de Covid-19-pandemie, worden de activiteiten van de horeca en de evenementensector – die van nature samengaan met veel sociale contacten – in de eerste plaats beïnvloed door de aanscherping van de beperkende maatregelen die de federale en gewestelijke overheden in de loop van oktober in verschillende fasen hebben ingevoerd (zie [tijdlijn voor meer details](#)).

Wat de sectoren betreft met de grootste verliezen in de afgelopen twee maanden, volgen daarna de luchtvaart en de engineeringdiensten, elk met een gemiddelde daling van 23 %. Wat de luchtvaart betreft, lijkt de situatie echter beter dan in het voorjaar (gemiddeld -57 % tussen maart en midden mei), toen het vliegverkeer door de sluiting van vele grenzen sterk werd beperkt. Ondanks de geleidelijke heropening in het begin van de zomer bleef het passagiersvervoer per vliegtuig zeer beperkt. Sommige landen hebben de toegang tot hun grondgebied namelijk aan banden gelegd en een groot deel van de bevolking was terughoudend om naar het buitenland te reizen. De daling van de luchtvaartactiviteit woog ook downstream op de orderboeken van bedrijven in de luchtvaartindustrie, met name bedrijven die grotendeels op de burgerluchtvaart zijn gericht.

In de andere sectoren zijn de verliezen beperkter, variërend van 18 % (met name de non-fooddetailhandel) tot 6 % (fooddetailhandel). Sommige van deze sectoren hebben de afgelopen twee maanden geprofiteerd van een zeer duidelijke verbetering ten opzichte van de periode van maart tot midden mei. Dat is het geval in het personenvervoer over de weg, de bouw, de fabricage van transportmaterieel, de non-fooddetailhandel en de groothandel.

De nieuwe beperkingen van dit najaar kunnen zwaar wegen op een aantal reeds verzwakte sectoren

De resultaten van de ERMG-enquête voor oktober werden overigens verkregen net na de eerste verscherping van de maatregelen door de federale regering (sluiting van cafés en restaurants en avondklok vanaf 19 oktober). De laatste cijfers weerspiegelen dus niet volledig het negatieve effect van deze maatregelen en a fortiori dat van de nog restrictievere extra maatregelen waartoe later is besloten (sluiting van gebedshuizen, zwembaden en sporthallen vanaf 26 oktober; tweede, gedeeltelijke, lockdown met sluiting van niet-essentiële winkels vanaf 2 november). Het valt dan ook te verwachten dat **de situatie in de meest blootgestelde sectoren, die al verzwakt is door de lockdown in het voorjaar, weer zal verslechteren**. Dat is met name het geval voor sectoren die rechtstreeks getroffen zijn door sluitingen, zoals de horeca, de evenementensector en de non-fooddetailhandel.

Focus op enkele belangrijke sectoren in Brussel

In dit deel onderzoeken we zeven sectoren die sterk werden getroffen door de Covid-19-crisis en/of bijzonder belangrijk zijn voor de Brusselse economie.

De zeven geselecteerde sectoren kunnen worden beschouwd volgens het volgende analyseraster:

Sectoren	Intensiteit van de sociale contacten	Impact van de crisis op de activiteit na de lockdown in het voorjaar	Hervatting van de activiteit na opheffing van de lockdown	Positionering
<ul style="list-style-type: none"> • Evenementen en recreatieve activiteiten • Horeca 	Relatief sterk	Zeer zwaar getroffen sectoren	Zeer moeilijk	Zeer kwetsbare sectoren
<ul style="list-style-type: none"> • Detailhandel - non-food • Groothandel 	Gemiddeld	Zwaar getroffen sectoren	Goed	Sectoren die risico's lopen bij nieuwe lockdown
<ul style="list-style-type: none"> • Advies aan ondernemingen • Financiële en verzekeringsactiviteiten 	Relatief laag	Minder sterk getroffen sectoren	Goed	Motoren van de Brusselse economie

Een eerste groep sectoren omvat activiteiten waarbij 'sociale contacten' bijzonder belangrijk zijn. **Daartoe behoren de evenementen- en recreatiesector en de horeca, die zich in het najaar allebei in een zeer kwetsbare situatie bevinden.**

Zij behoorden tot de laatste sectoren die profiteerden van de opheffing van de beperkingen bij het afbouwen van de lockdown en bleven lijden onder een gebrek aan vraag tijdens de zomer, zonder dat er sprake was van een echte heropleving. Tot slot worden zij opnieuw als eerste getroffen door de geleidelijke aanscherping van de in oktober aangekondigde maatregelen.

In termen van economische activiteit is het gewicht van deze sectoren echter vrij klein in het Brussels Gewest (slechts 3 % van de gewestelijke toegevoegde waarde). Ze zijn belangrijker in termen van werkgelegenheid, met een aandeel van 6 % van de binnenlandse werkgelegenheid in Brussel²³.

Wat de tijdelijke werkloosheid betreft, maakt de horecasector deel uit van de sectoren die het meest gebruik hebben gemaakt van tijdelijke werkloosheid om de daling van de activiteit te compenseren. Volgens de laatste beschikbare cijfers voor augustus was de horeca alleen al goed voor 26 % van het totale aantal banen dat werd getroffen door tijdelijke werkloosheid in het Brussels Gewest²⁴. Hoewel de situatie is verbeterd ten opzichte van de piek in april (19 345 banen of 72 % van de werkgelegenheid in de sector), blijven de tijdelijke werkloosheidscijfers in de Brusselse horeca hoog (in augustus waren er nog 11 306 banen of 44 % van de werkgelegenheid in de sector). Bovendien wordt gevreesd dat zij in het najaar weer zullen stijgen als reactie op de verwachte verdere terugval van de activiteit in de sector (opgelegde sluitingen van cafés en restaurants, dalende bezoekersaantallen voor de toeristische accommodatie).

In de tweede groep bevinden zich de **non-fooddetailhandel en in mindere mate de groothandel**, die in het voorjaar in de frontlinie stonden en hard werden getroffen door de sluiting van niet-essentiële winkels. Het gaat om sectoren die onder andere gekenmerkt worden door een middelmatige intensiteit van de sociale contacten. De activiteit in deze sectoren is aanzienlijk (maar gedeeltelijk) hersteld als gevolg van de versoepeling van de maatregelen. Het gaat dus om **sectoren met een aanzienlijk risico op een terugval van de activiteiten** na de tweede, gedeeltelijke, lockdown in oktober, die gepaard gaat met een geheel of gedeeltelijk verbod op bepaalde commerciële activiteiten. Deze twee sectoren zijn samen goed voor 9 % van de toegevoegde waarde en 8 % van de werkgelegenheid in het Brussels Gewest. Bedrijven die actief zijn in de non-fooddetailhandel, hebben tijdens de eerste golf van de pandemie in het voorjaar intensief gebruik gemaakt van het systeem van tijdelijke werkloosheid, met een piek van 12 567 tijdelijk stopgezette banen in april (d.w.z. 2/3 van het personeelsbestand in de sector). Door de opleving van de activiteit sinds de opheffing van de beperkingen is dit cijfer gedaald tot iets meer dan 2 000 eenheden in augustus, maar het is zeer waarschijnlijk dat de tijdelijke werkloosheid in het vierde kwartaal van 2020 weer zal toenemen.

Ten slotte werden verschillende dienstenactiviteiten minder getroffen door de economische gevolgen van de eerste golf van de coronaviruspandemie. De activiteit van deze sectoren is relatief weinig afhankelijk van sociale contacten. **Het gaat om human resources (met inbegrip van uitzendarbeid en schoonmaakactiviteiten)**, advies aan ondernemingen en bank- en verzekeringsdiensten, die samen goed zijn voor bijna een derde van de toegevoegde waarde en een kwart van de werkgelegenheid in het Brussels Gewest. Deze sectoren, die op het hoogtepunt van de crisis relatief gespaard zijn gebleven en de afgelopen maanden hebben geprofiteerd van een gunstige ontwikkeling van hun activiteiten, **zouden zich positioneren als de motoren van de Brusselse economie en bijdragen aan het verzachten van de waarschijnlijke daling van de economische activiteit** als gevolg van de tweede, gedeeltelijke, lockdown in oktober. In deze sectoren zal het beroep op tijdelijke werkloosheid in het vierde kwartaal van 2020 naar verwachting grotendeels beperkt blijven. Uit de laatste beschikbare cijfers blijkt dat slechts 1 % van de effectieven in augustus getroffen werd door tijdelijke werkloosheid in de bank- en verzekeringssector (ofwel amper 445 banen). Wat human resources betreft, bedroeg het aandeel 18 % in augustus, of 10 449 arbeidsplaatsen. Met dit aantal is de sector van de human resources goed voor bijna een kwart van de tijdelijke werkloosheid in het Brussels Gewest.

²³ Bron: INR, regionale rekeningen De binnenlandse werkgelegenheid is de werkgelegenheid van personen die in een bepaald gebied werken, ongeacht of zij daar al dan niet wonen. Naast de gegevens van de regionale rekeningen die in dit deel werden gebruikt om de binnenlandse werkgelegenheid te analyseren, zijn er nog andere bronnen op dit gebied. Zie glossarium voor meer informatie over deze statistiek.

²⁴ Bron: RSZ (DmfA), RVA, KSZ - gegevens van 10/10/2020. De gegevens over de tijdelijke werkloosheid die in dit deel worden gepresenteerd, zijn uitgesplitst volgens de plaats van tewerkstelling van de werknemer.

2.3 WAT IS DE IMPACT VAN DE COVID-19-CRISIS OP DE BRUSSELSE ARBEIDSMARKT?

Uit de hoofdstukken 2.1 en 2.2 blijkt dat de economische activiteit in Brussel sterk werd beïnvloed door de Covid-19-crisis, met een verschillende intensiteit afhankelijk van de sectoren. Maar wat is de weerslag van deze daling van de economische activiteit op de Brusselse arbeidsmarkt? Dit hoofdstuk toont dat de arbeidsmarkt tot nu toe nog relatief gespaard is gebleven van de Covid-19-crisis.

Een positieve dynamiek van de Brusselse arbeidsmarkt gedurende 4 jaar

Tussen 2015 en 2019 is de situatie op de Brusselse arbeidsmarkt verder verbeterd, met zowel een **toename van de werkgelegenheid als een daling van de werkloosheid op jaarbasis**. In 2019 zouden volgens de prognoses van het Federaal Planbureau (FPB) ongeveer 714 000 mensen gewerkt hebben op het grondgebied van het Brussels Gewest, bijna 8 000 meer dan in 2018. In 2019 telde het Gewest ook gemiddeld 88 047 werkzoekenden op zijn grondgebied, 2 156 minder dan in 2018.

Een arbeidsmarkt die tot augustus relatief gespaard bleef van de Covid-19-crisis

De sterke daling van de Brusselse economische activiteit als gevolg van de Covid-19-pandemie heeft een bruusk einde gemaakt aan de positieve dynamiek van de Brusselse arbeidsmarkt²⁵.

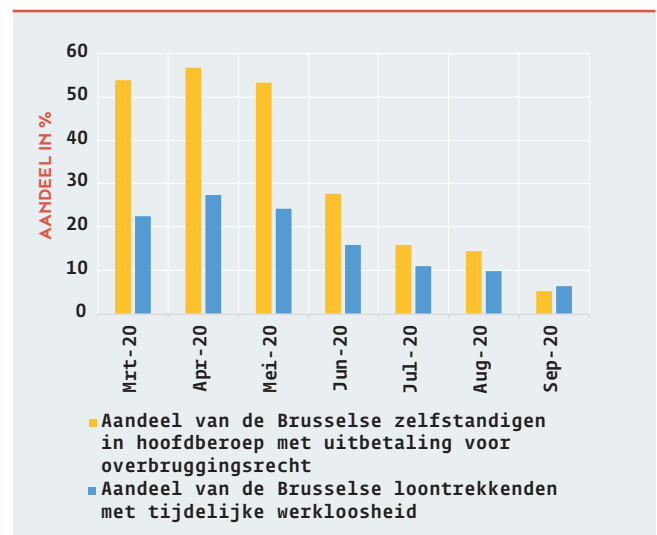
De weerslag van de economische schok op de Brusselse arbeidsmarkt werd echter opgevangen door de maatregelen die de overheid heeft genomen om de arbeidsmarkt in stand te houden (zoals de vereenvoudigde procedures voor de toegang tot tijdelijke werkloosheid en het overbruggingsrecht). Tot augustus hebben de eerste effecten op de Brusselse arbeidsmarkt zich vooral vertaald in het feit dat op grote schaal een beroep werd gedaan op de tijdelijke werkloosheid en op het overbruggingsrecht (waarvan de omvang sterk varieert naargelang de toegangsvoorwaarden tot deze procedures), alsook in een vermindering van het arbeidsvolume en van het uitzendwerk, veeleer dan in een negatieve trend van het aantal banen en in de administratieve werkloosheid van de Brusselaars.

Het gebruik van het overbruggingsrecht en de tijdelijke werkloosheid was zeer belangrijk tijdens de lockdown in het voorjaar. Van maart tot en met mei 2020 hebben maandelijks gemiddeld 47 000 Brusselse zelfstandigen in hoofdberoep, ofwel 55 % van de Brusselse zelfstandigen in hoofdberoep, een uitkering voor overbruggingsrecht ontvangen (grafiek 9). En gemiddeld 83 700 Brusselse werknemers (naar woonplaats) waren tijdelijk werkloos. Dit vertegenwoordigt ongeveer 25 % van de Brusselse werknemers (grafiek 9).

Met de geleidelijke heropening van bepaalde delen van de Brusselse economie, maar ook met de verstrenging van de voorwaarden voor toegang tot het overbruggingsrecht, **is het gebruik van het overbruggingsrecht en de tijdelijke werkloosheid tussen mei en september maand na maand gedaald.**

Als gevolg van de sterke toename van het aantal **besmettingen** en de nieuwe beperkende maatregelen die daarop volgden, **zal het aantal zelfstandigen en werknemers in Brussel dat steun moet aanvragen in de laatste drie maanden van dit jaar zeker toenemen.**

GRAFIEK 9: Overbruggingsrecht en tijdelijke werkloosheid voor Brusselaars

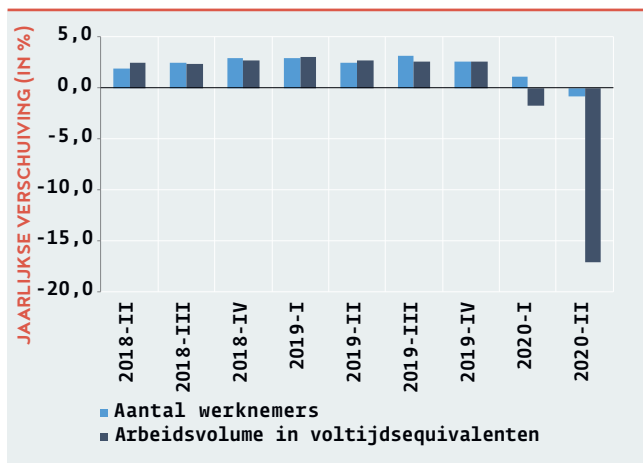
Bron: Tijdelijke werkloosheid: RSZ (DmfA), RVA, Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid; Overbruggingsrecht: RSVZ - gegevens op 10/10/2020, berekeningen BISA

²⁵ De onderstaande analyse richt zich op de mechanismen die de tewerkstelling van de Brusselaars hebben beïnvloed, aangezien de gegevens die op zeer korte termijn beschikbaar zijn, voornamelijk zijn uitgesplitst per woonplaats en niet per plaats van tewerkstelling.

Dankzij deze maatregelen inzake tewerkstelling werd de stopzetting van de economische activiteit vooral gekenmerkt door een vermindering van het aantal gewerkte uren in het tweede kwartaal, meer dan door een vermindering van het aantal Brusselse werknemers en zelfstandigen.

- > In het **tweede kwartaal van 2020** is het aantal **Brusselse werknemers «slechts» licht gedaald** (-0,8 % in vergelijking met dezelfde kwartaal in 2019).
- > **Hun arbeidsvolume is evenwel sterk teruggevallen (-17 %)** (grafiek 10). Deze forse daling van het arbeidsvolume weerspiegelt met name het aantal Brusselse werknemers dat hun baan heeft behouden, maar in het tweede kwartaal van dit jaar deeltijds of voltijds tijdelijk werkloos is geweest. In de twee eerste kwartalen van het jaar was de evolutie van het aantal werknemers in de drie gewesten vergelijkbaar, evenwel met een iets sterkere daling van het aantal in het Vlaamse Gewest en van het arbeidsvolume in het Brusselse Gewest.

GRAFIEK 10: Evolutie van het aantal Brusselse loontrekkenden en van het daaraan gekoppelde arbeidsvolume in voltijds-equivalenten

Bron: RSZ, berekeningen BISA

In het derde kwartaal van 2020 zou het aantal Brusselse werknemers relatief stabiel blijven, terwijl het eraan verbonden arbeidsvolume zich een beetje zou herstellen, hoewel het zeer laag zou blijven in vergelijking met het voorgaande jaar.

- > **Het aantal Brusselse werknemers** zou opnieuw slechts licht dalen op jaarbasis. Volgens de enquêtes van de NBB zijn de verwachtingen van de bedrijven op het gebied van de aanwerving van personeel immers weer gestegen, nadat ze in het tweede kwartaal van dit jaar een dieptepunt hadden bereikt.
- > **Het arbeidsvolume zou zich enigszins kunnen herstellen** als gevolg van veel minder beperkende maatregelen ter bestrijding van Covid-19 in het derde kwartaal van 2020 dan in het voorgaande kwartaal. Bovendien suggereert het minder intensieve gebruik van de tijdelijke werkloosheid in juli-augustus dat er weer een hoger arbeidsvolume was. Daardoor zou het arbeidsvolume in het derde kwartaal van 2020 nog steeds veel lager zijn dan in hetzelfde kwartaal in 2019, maar zou de daling minder sterk zijn dan de daling van 17 % die in het tweede kwartaal van 2020 werd waargenomen.

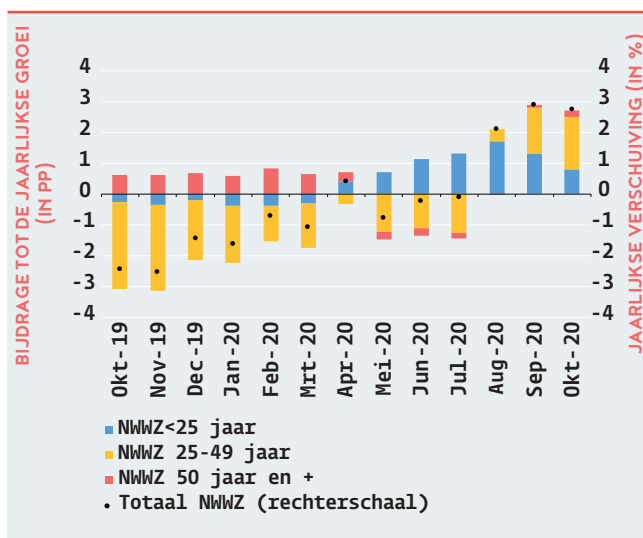
Van deze werknemers zijn werknemers met een tijdelijk contract, d.w.z. uitzendkrachten en werknemers met een contract van bepaalde duur dat afloopt, minder goed beschermd dan werknemers met een contract van onbepaalde duur (bijvoorbeeld als gevolg van een niet-hernieuwd contract). **Het aantal gewerkte uren in de Brusselse uitzendsector is in het tweede kwartaal van 2020 met bijna 40 % gedaald** ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2019. De grootste daling op jaarbasis in de uitzendsector vond plaats in april, met een daling van bijna 50 %. Vervolgens herstelde het aantal uren uitzendwerk zich geleidelijk aan, maar bleef het zeer laag in vergelijking met het voorgaande jaar: gemiddeld 25 % lager in juli-augustus 2020 en 18 % lager in september 2020 in vergelijking met dezelfde maanden in 2019.

Globaal gezien hebben de genomen maatregelen (bv. de gemakkelijkere toegang tot tijdelijke werkloosheid en het overbruggingsrecht of het moratorium op faillissementen) het waarschijnlijk mogelijk gemaakt de herstructurering van bedrijven, faillissementen en ontslagen tijdelijk uit te stellen. Dit had een impact op het totale aantal **Brusselse niet-werkende werkzoekenden (NWWZ)**, dat bleef dalen tot juli 2020, voornamelijk door een lager aantal inschrijvingen bij Actiris. Het is echter belangrijk op te merken dat de daling van het aantal inschrijvingen ook verband houdt met twee andere factoren: (1) werkzoekenden die geen recht hebben op een uitkering (van wie een groot deel een beroep doet op de OCMW's) hebben slechts een beperkt belang om zich in te schrijven of hun inschrijving te verlengen, wegens slechte vooruitzichten op een baan, onderbreking van de beroepsopleidingen, begeleiding op afstand, ...; (2) sommige werkzoekenden (bijv. mensen zonder toegang tot het internet of die geen van de landstalen of het Engels machtig zijn) zouden moeilijkheden kunnen ondervinden om zich in te schrijven als gevolg van de tijdelijke sluiting van de kantoren.

De eerste gevolgen van de Covid-19-crisis op de werkloosheid laten zich geleidelijk aan voelen. **De werkloosheid is sinds de maand augustus gestegen**, voor het eerst in 5 jaar (afgezien van een lichte stijging in de maand april). Het Gewest telde zo 90 927 Brusselse NWWZ in augustus 2020, tegenover 89 062 in augustus 2019, een stijging van 2,1%. De impact van de Covid-19-crisis op de Brusselse werkloosheid uitte zich in zowel een daling van de uitstroom uit de werkloosheid als een toename van het aantal inschrijvingen als werkzoekende. **In september en oktober 2020 is de stijging nog sterker, met een jaarlijkse toename van respectievelijk 2,9 en 2,7 % van het aantal Brusselse werkzoekenden**, die uitsluitend verband houdt met een daling van de uitstroom uit de werkloosheid. Bovendien werd door Actiris vanaf midden oktober een sterke daling van de inschrijvingen vastgesteld, als gevolg van de verslechtering van de epidemiologische situatie en de invoering van strengere beperkende maatregelen.

De huidige stijging van de werkloosheid heeft vooral betrekking op jongeren (grafiek 11), die vooral vaker een tijdelijk contract hebben en die, als ze net afgestudeerd zijn, op de arbeidsmarkt moeilijker kunnen concurreren met meer ervaren werkzoekenden. Vanaf april 2020 is het aantal jonge werkzoekenden in Brussel namelijk gestegen in vergelijking met het jaar daarvoor. Het aantal werkzoekenden tussen 25 en 50 jaar was nog lager dan het jaar voordien. Het aantal werkzoekenden ouder dan 50 jaar neemt al 3 jaar toe als gevolg van de maatregelen van de federale regering om de activiteitsgraad van 60-plussers te verhogen door het statuut van vrijgestelde oudere werkzoekenden af te schaffen. Tussen mei en augustus 2020 is hun aantal echter afgenomen ten opzichte van het voorgaande jaar.

GRAFIEK 11 : Bijdrage tot de jaarlijkse groei van het aantal Brusselse WWZ per leeftijdsklasse

Bron: Actiris, berekeningen BISA

Wat zou de impact zijn van de Covid-19-crisis op de Brusselse arbeidsmarkt op middellange termijn?

Gezien de verslechtering van de gezondheidssituatie en de daaruit vloeiende lockdownmaatregelen die vanaf oktober zijn genomen, blijven de procedures voor de toegang tot tijdelijke werkloosheid voor werknemers en tot het overbruggingsrecht voor zelfstandigen minstens vereenvoudigd tot respectievelijk 31 maart 2021 en het einde van dit jaar²⁶. Daardoor zou de impact van de crisis op de werkgelegenheid en de werkloosheid in Brussel in 2020 relatief gematigd blijven. De heersende onzekerheid en de vrij sombere vooruitzichten voor de toekomst zouden echter tot meer faillissementen, ontslagen en dus een stijgende werkloosheid in Brussel kunnen leiden.

Wat de werkgelegenheid betreft, komt de bron voor de raming van de evolutie van de binnenlandse werkgelegenheid in Brussel uit de Regionale economische vooruitzichten (HERMREG-model) die in juli zijn gepubliceerd.²⁷ Volgens deze vooruitzichten **zou de economische recessie als gevolg van de gezondheidscrisis in 2020 een matig effect moeten hebben op de binnenlandse werkgelegenheid in Brussel**. Terwijl de economische activiteit in het Brussels Gewest naar verwachting met 9,3 % zal krimpen, zou de **daling van het aantal werkenden in het gewest beperkt blijven tot 0,5 %**, voornamelijk omdat dat er massaal beroep wordt gedaan op het stelsel van de tijdelijke werkloosheid. In netto termen komt deze daling overeen met **het verlies van ongeveer 3 400 banen ten opzichte van het voorgaande jaar**. Zoals in het verleden is vastgesteld, **reageert de werkgelegenheid over het algemeen met enige vertraging op schokken van de economische activiteit**. **Verwacht wordt dat het banenverlies in 2021 zal toenemen als gevolg van de crisis en de stopzetting van de steunmaatregelen van de overheid**. **De binnenlandse werkgelegenheid in Brussel zou in 2021 met 1,4 % terugvallen, een daling van bijna 9 760 werkenden in vergelijking met 2020**.

²⁶ Deze procedures zullen dus slechts tijdelijk verstrengd zijn. Zie referenties: RSVZ (13 november 2020) - RVA (9 november 2020)

²⁷ Aangezien deze projecties in juli zijn gemaakt, moeten ze met de nodige voorzichtigheid worden bekeken. Het is immers zo dat: (1) het scenario voor 2020 gebaseerd was op gedeeltelijke informatie en niet voorzag in een tweede golf, die intussen heeft plaatsgevonden. (2) Het scenario voor 2021-2022 gebaseerd was op een sterk Belgisch herstel vanaf 2021 en het aanhouden van een activiteitstekort van 4 of 5 % tot midden 2022. Dit herstelpad op nationaal niveau is sindsdien door het FPB in de economische begroting van september herzien.

Wat de werkloosheid betreft, komt de bron voor de raming van de evolutie van de werkloosheid onder de Brusselaars uit een schatting van view.brussels. In hun rapport²⁸ schatten zij de evolutie van het aantal NWWZ in Brussel in op basis van drie scenario's, afhankelijk van het behoud van de steunmaatregelen enerzijds en de heropleving van de epidemie anderzijds. Deze verschillende scenario's voorspellen een toename van 14 000 tot 28 000 Brusselse NWWZ in december 2020 ten opzichte van december 2019. Het scenario met een tweede epidemiegolf en nieuwe lockdownmaatregelen lijkt het dichtst aan te leunen bij de huidige situatie. Dit voorspelt een toename van 26 000 tot 28 000 Brusselse NWWZ, zodat het totale aantal Brusselse NWWZ eind 2020 tussen 113 000 en 115 000 zal liggen. Gezien de momenteel gemeten toename van het aantal werkzoekenden in Brussel (+2 426 Brusselse NWWZ in oktober 2020 ten opzichte van oktober 2019) zal deze sterke stijging van de werkloosheid zich waarschijnlijk niet voordoen tegen eind 2020. Een stijging van de werkloosheid in Brussel op een dergelijke schaal zou echter op langere termijn kunnen optreden, bijvoorbeeld tegen midden 2021.

---

²⁸ Zie referenties: Actiris, view (juli 2020)

GLOSSARIUM

> Accommoderend monetair beleid

Een accommoderend monetair beleid is een beleid dat door de centrale banken wordt gevoerd om de prijzen te verhogen en de economische activiteit (consumptie en investeringen) weer op gang te brengen via:

- de verlaging van de leidende rentevoet
Banken kunnen een keuze maken over hun liquiditeiten die niet worden gebruikt: ze kunnen ofwel dit geld lenen aan particulieren ofwel een deposito verrichten bij de Centrale Bank die de bank vergoedt met rente. Door de rente te verlagen, stimuleert de ECB de banken om meer te lenen aan gezinnen en bedrijven. Hierdoor zouden particuliere leningen aantrekkelijker moeten worden dan deposito's aanhouden bij de centrale bank. Als consumenten en beleggers meer toegang hebben tot krediet, zou het indirecte effect van dit beleid het herstel van de economie moeten zijn (toename van de consumptie en de investeringen). Door de stijgende vraag zullen ook de marktprijzen stijgen om het evenwicht tussen vraag en aanbod te verzekeren, waardoor de inflatie zal dalen tot niveaus die door de Centrale Bank als "aanvaardbaar" worden beschouwd.
- kwantitatieve versoepeling
Wanneer de rentevoeten al heel laag zijn en het nog steeds niet mogelijk is om de inflatie terug te brengen tot "aanvaardbare" niveaus, kan de ECB beslissen om een kwantitatieve versoepeling toe te passen. Daartoe koopt de ECB-obligaties van de banken en injecteert zij op die manier liquiditeiten in het banksysteem terwijl haar balans wordt opgedreven. Obligaties worden dan zeldzamer op de markt, hun prijs stijgt en hun rendement daalt. Wanneer de ECB de geldhoeveelheid in de economie verhoogt, dalen de rentevoeten om vraag en aanbod van geld weer in evenwicht te brengen: particulieren moeten worden aangemoedigd om liquiditeiten te verkiezen boven beleggingen. Als de rente daalt, is lenen ook interessanter, wat de investeringen van huishoudens en ondernemingen in positieve zin stimuleert. Het verlicht ook hun schuldenlast. Naast de investeringen wordt ook de consumptie opnieuw gestimuleerd, wat op termijn moet leiden tot een herstel van de groei en de werkgelegenheid.

> Binnenlandse werkgelegenheid

Tewerkstelling van personen die op een welbepaald grondgebied werken, ongeacht of zij er wonen. Naast de regionale rekeningen die in deze barometer worden gebruikt om de binnenlandse werkgelegenheid te analyseren, bestaan andere gegevensbronnen (bijvoorbeeld de Enquête naar de Arbeidskrachten). Er zijn meerdere factoren die een verklaring bieden voor de verschillen tussen beide bronnen: type gegevens (administratieve of op basis van een enquête), al dan niet rekening houden met de internationale tewerkstelling, de gehanteerde definitie van werk, momenten van de meting, manier van het meetellen van studentenarbeid, raming van zwartwerk... Niet te verwarren met de werkende bevolking van een Gewest, waartoe alle werkenden behoren die in dat Gewest wonen.

> Enquêtes van de NBB bij de consumenten

Elke maand ondervraagt de NBB een variabel staal van 1 850 Belgische gezinnen, waarvan 350 Brusselse. Deze op Europees niveau geharmoniseerde enquête peilt bij de consumenten naar hun perceptie van het toekomstige economische klimaat en hun plannen op vlak van sparen en uitgaven. De berekening van elk van de reeksen is gebaseerd op de som van de saldi van de antwoorden (verschil tussen het percentage deelnemers dat een stijging heeft aangegeven en het percentage dat een daling aangeeft). Vervolgens wordt een samenvattende indicator berekend op basis van de saldi van de antwoorden die betrekking hebben op de verwachtingen van de consumenten betreffende de economische situatie en de werkloosheid, alsook op hun spaargedrag en financiële situatie tijdens de komende twaalf maanden.

> Enquêtes van de NBB bij de ondernemingen

Elke maand ondervraagt de NBB een vast panel van ongeveer 5 000 Belgische bedrijven over de huidige stand van zaken van hun activiteiten en hun vooruitzichten op korte termijn. De vragen hebben betrekking op de waardering van de voorraden en het orderboek, de evolutie hiervan of de vooruitzichten inzake tewerkstelling en vraag. De berekening van elk van de reeksen is gebaseerd op de som van de saldi van de antwoorden (verschil tussen het percentage deelnemers dat een stijging heeft aangegeven en het percentage dat een daling aangeeft). Vervolgens wordt een samenvattende indicator van het vertrouwen van de ondernemingen berekend op basis van de bekomen antwoorden. Het is een gewogen indicator, gebaseerd op 14 vragen aan bedrijven, die een gewicht geven van 65 % aan de antwoorden van ondernemingen in de industrie, 15 % aan deze van ondernemingen in de bouwnijverheid, 15 % aan deze van ondernemingen in de zakelijke dienstverlening en 5 % aan deze van ondernemingen in de handel.

> Gestandaardiseerde score

Een variabele standaardiseren betekent de verwachting aftrekken van elk van de oorspronkelijke waarden en al deze waarden delen door zijn standaarddeviatie. Het resultaat hiervan zijn gegevens, los van de gekozen eenheid of schaal, maar ook variabelen met hetzelfde gemiddelde en dezelfde spreiding. De schommelingen kunnen nu gemakkelijker vergeleken worden.

> Liquiditeits- en cashflowproblemen

Liquide middelen zijn alle geldbedragen die onmiddellijk beschikbaar zijn voor huishoudens of bedrijven. Ze kunnen de vorm aannemen van contant geld, banktegoeden (bedragen die op een rekening zijn gestort) of financiële activa (effecten en obligaties). Wanneer huishoudens en bedrijven niet langer voldoende liquide middelen hebben, betekent dit dat hun financieringsmiddelen op korte termijn beperkt zijn. Dat beïnvloedt hun vermogen om hun rekeningen te betalen, hun leningen af te lossen, hun leveranciers te betalen enz. Liquiditeitsproblemen worden ook wel cashflowproblemen genoemd.

> Niet-werkende werkzoekende (NWWZ)

Persoon zonder bezoldigde baan die als werkzoekende is ingeschreven bij een openbare tewerkstellingsdienst. (Bron: Actiris).

> Ontwikkelde landen versus opkomende landen en ontwikkelingslanden

De belangrijkste criteria die door het IMF's World Economic Outlook (WEO) worden gebruikt om de wereld in te delen in ontwikkelde landen versus opkomende en ontwikkelingslanden zijn (1) het bbp per hoofd, (2) diversificatie van de export en (3) de mate van integratie in het wereldwijde financiële systeem. Bron: IMF

Het WEO classificeert op die manier de wereld in 39 ontwikkelde landen en 155 opkomende landen en ontwikkelingslanden.

> Procentpunt (pp)

De procentpunt is de eenheid van het absolute verschil tussen twee in procenten uitgedrukte cijfers. Tussen een werkloosheidsgraad van 12,3 % het ene jaar en van 15,6 % het andere jaar is het verschil zodoende 3,3 procentpunten.

> Solvabiliteitsproblemen

Wanneer de crisis aanhoudt, kan het probleem van de financiering op korte termijn evolueren naar een solvabiliteitsprobleem. In dat geval gaat het om het vermogen om schulden op korte, middellange of lange termijn af te lossen. Hiervoor hebben de huishoudens niet alleen liquide middelen tot hun beschikking, maar ook activa zoals onroerend goed of financiële beleggingen. Ook de bedrijven hebben middelen, zoals vaste activa, voorraden enz. Wanneer het vermogen van de onderneming of het huishouden niet meer toereikend is om de schulden af te lossen, is er sprake van een solvabiliteitsprobleem.

> Voltijds equivalent (VTE)

Voltijds equivalent is een meeteenheid om statistieken over de werkgelegenheid met elkaar te vergelijken, ondanks de verschillen in gewerkte uren. Het wordt gedefinieerd als de verhouding tussen het aantal gewerkte uren van een individu en het gemiddeld aantal gewerkte uren door een voltijdse werknemer. Zo is een voltijdse werknemer (40 uur per week) een VTE, terwijl een persoon die deeltijds 20 uur per week werkt, overeenkomt met 0,5 VTE. Het aantal werknemers van een bedrijf, een sector of een land kan worden opgeteld en uitgedrukt in voltijdse equivalenten. (Bron: Eurostat)

REFERENTIES

- > ACTIRIS, VIEW (8 juli 2020 – 2de versie). « Analyse- en prospectieverslag: impact van de coronacrisis op de Brusselse werkgelegenheid ». Actiris.
- > BISA (juni 2020). « Conjunctuurbarometer van het Brussels Gewest. Nr 33 – Speciale Covid-19-editie – Zomer 2020 », BISA.
- > FEDERAAL PLANBUREAU (17 juli 2020). « Regionale economische vooruitzichten 2020-2025 ». FPB, statistische bijlage.
- > FEDERAAL PLANBUREAU (10 september 2020). « De Belgische economie zou in 2020 krimpen met 7,4 % en zich in 2021 gedeeltelijk herstellen met een groei van 6,5 % ». FPB, persbericht.
- > INTERNATIONAAL MONETAIR FONDS (oktober 2020). « World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent ». IMF, World Economic Outlook.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (29 juli 2020). « De gezondheids crisis en de verschillende maatregelen die ze teweegbracht, blijven wegen op het herstel van de gezinsconsumptie in België ». NBB, persbericht.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (24 augustus 2020). « De impact van de coronacrisis op de omzet van de Belgische ondernemingen verdwijnt slechts langzaam en ook de vooruitzichten voor 2021 blijven somber ». NBB, persbericht.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (11 september 2020). « Business cycle monitor ». NBB.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (september 2020). « The world economy under COVID-19: Can emerging market economies keep the engine running? » NBB Economic Review – September 2020.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (28 september 2020). « Het herstel van de bedrijfsomzet is in september stilgevallen ». NBB, persbericht.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (26 oktober 2020). « Zelfs nog vóór de volledige negatieve impact van de recentste beperkende maatregelen bleef het herstel van de Belgische economie slabakken ». NBB, persbericht.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (28 oktober 2020). « COVID-19 Dashboard of Economic Indicators – November 2020 ». NBB.
- > NATIONALE BANK VAN BELGIË (29 oktober 2020). « INR – Flash estimate (2020-III) ». NBB. Instituut voor de Nationale Rekeningen, persbericht.
- > OECD (september 2020). « OECD Economic Outlook. Interim Report September 2020. Coronavirus (COVID-19): Living with uncertainty ». OECD publishing, Paris.
- > OFCE (oktober 2020). « Résumé des prévisions du 14 octobre 2020. PERSPECTIVES ÉCONOMIQUES 2020-2021 ». OFCE
- > RSVZ (13 november 2020). « Moeilijkheden door het coronavirus ». RSVZ.
- > RVA (9 november 2020). « Tijdelijke werkloosheid – Covid-19 (coronavirus) van 13.03.2020 t.e.m 31.08.2020, van 01.09.2020 t.e.m 30.09.2020 en van 01.10.2020 t.e.m 31.03.202 ». RVA
- > VANSTEELAND, K. (23 oktober 2020), « Virusopstoot stopt economisch herstel ». De Tijd.

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Impact van de Covid-19-crisis op de omzet per sector op Belgisch niveau (in % van het niveau van vóór de crisis)

LIJST VAN GRAFIEKEN

- > Grafiek 1: Evolutie van het wereldwijd bbp in volume
- > Grafiek 2: Jaarlijkse evolutie van de Brusselse omzet en investeringen
- > Grafiek 3: Impact van de Covid-19-crisis op de omzet van de Belgische ondernemingen, enquêteresultaten
- > Grafiek 4: Impact van de Covid-19-crisis op de omzet van de ondernemingen per grootteklasse, enquêteresultaten
- > Grafiek 5: Consumentenvertrouwen, enquêteresultaten
- > Grafiek 6: Belangrijke aankopen van de Brusselse gezinnen, enquêteresultaten
- > Grafiek 7: Ondernemersvertrouwen, enquêteresultaten
- > Grafiek 8: Lijdt uw gezin inkomensverlies als gevolg van de crisis in oktober? (Volgens het statuut van de respondent)
- > Grafiek 9: Overbruggingsrecht en tijdelijke werkloosheid voor Brusselaars
- > Grafiek 10: Evolutie van het aantal Brusselse loontrekkenden en van het daaraan gekoppelde arbeidsvolume in voltijdsequivalenten
- > Grafiek 11: Bijdrage tot de jaarlijkse groei van het aantal Brusselse NWWZ per leeftijdsklasse

